

ЛОКТЕВ

Вадим Михайлович — академік НАН України, академік-секретар Відділення фізики і астрономії НАН України

У ХВИЛЮЮЧОМУ ОЧІКУВАННІ

Непроста економічна і політична ситуація в країні напряду позначається на такій інтелектуальній інституції, як Національна академія наук України, яка вже не перший рік відчуває на собі кризу постійного недофінансування. Нині парламентський Комітет з питань науки і освіти розпочав роботу над новим Законом про наукову і науково-технічну діяльність, який має визначити основні засади реформування наукової сфери держави, що означає лише одне — реформування НАН України. Звичайно, це не може не хвилювати спільноту, яка присвятила науці своє життя. Тому, на мій погляд, виникає потреба проаналізувати окремі тенденції і пропозиції, що лунають з різних джерел, близьких до інстанцій, де приймаються остаточні рішення.

Нас тягне минуле, наші витоки,
а ми дивимось у майбутнє, якого ніколи
не побачимо, але про яке хочеться подбати.

Карл Юнг

Всеосяжні, докорінні реформи, глибоке реформування всього і вся — слова, які вже стали мантрою для тих, хто один за одним упродовж усіх років незалежності сходять на владний олімп, обіцяючи щось змінити, поліпшити, удосконалити в нашому житті. Але внаслідок того, що при владі раз у раз опиняються чомусь не державні мужі, а натовпи колишніх радянських директорів, не надто освічених учорашніх партапаратчиків і вже не дуже молодих комсомольців та бізнесменів неприкрито кримінального походження, нічого подібного так і не сталося — усі вони переймалися лише дільбою чималої радянської власності на свою, звісно, користь. У наш буремний час нічого не загарбати вважається непристойним для того, хто є статусною особою. Втім, радянське добро поступово закінчується, а під боком ще є неоране поле розкиданих по всій країні чудових земель і привабливих будівель, що належать організації, яка захистити себе практично не в змозі, однак президент її в цьому сенсі — людина вперта і незламна. І от, під гучними хунвейбінівськими лозунгами про реформування наукової сфери і підвищення ефективності її роботи, дійшла справа і до Національної академії наук, і всі заклики до її докорінного перебудування фактично є нічим

іншим, як бажанням дістатися до її майна, чого так побоюється вся наукова громада¹.

Припускаю, що мої думки можуть бути й помилковими, і нехай не всіма, але переважною більшістю реформаторів рухає щире бажання дійсно щось поліпшити в роботі Академії, проте віриться в таке важко. І як не хочеться згадувати Росію і все, що там відбувається, її приклад має бути для нас повчальним, бо ми стали свідками, як керований так званими менеджерами від науки бліцкриг під назвою «Реформа РАН» добіг кінця — відбувся повний розгром і беззастережна капітуляція противника. Російська академія, якій було майже 300 років, припинила своє існування, і відомий російський науковий оглядач В. Губарев назвав це «однією з найбільших трагедій Росії». РАН відсторонено від її інститутів, і замість цілісної організації нині створюється низка не пов'язаних між собою дослідницьких центрів, тобто запущено механізм розтаскування Академії по шматках. Усе відбувається за ініціативою і під пильним оком держави, що в наукових колах уже дістало назву *науково-технічної контрреволюції*, яка виникає за умови надто тісного зближення науки з панівним режимом, коли від учених вимагають лише ідеологічного обслуговування.

Ми, українські вчені, перебуваємо зараз напередодні перевиборів керівних органів Академії, але всіх нас набагато більше турбує не це внутрішньоакадемічне питання, а наша подальша доля. Ясно, що Академія стоїть на порозі змін, про які нас, як найбільш зацікавлену сторону, ніхто питати не збирається. Обговорюється маса варіантів, висловлюються інколи прямо протилежні думки, але жоден автор таких пропозицій не ставить ключове питання: а що *саме* треба змінювати? Хіба не зрозуміло, що така численна, складна і багаторівнева структура, як Академія, організація її *творчої* роботи за своєю суттю просто не можуть бути абсолютно досконалыми, завжди є

що виправляти. Проте вони не можуть бути й лише негативними. Більше того, на мою думку, позитивні аспекти в діяльності Академії, безумовно, переважають увесь негатив. Однак, як на мене, у нас не викриваються *системні* недоліки, щоб дійсно сконцентруватися на них і шукати способи їх усунення. А для цього було б слушно сформулювати основні питання для конструктивного обговорення. Їх, на мій погляд, чотири.

Передусім, питання *сутнісне*: що таке Академія взагалі — клуб учених чи науково-дослідницька установа, хоча й структурована?

Друге питання *кваліфікаційне*: за якими критеріями суспільство має оцінювати рівень робіт учених? Адже саме твердження про низьку віддачу академічних установ, причому без означених наперед правил оцінювання, дало змогу російській владі ухвалити закон про реформування РАН. До НАН України претензії по суті такі самі.

Третє питання *фінансове*, найбільш принципове: хто фінансує роботу Академії та її інститутів? Воно важливе ще й тим, що іноді лунають напрочуд «дотепні» думки, нібито якщо держава не в змозі забезпечити підтримку науки в повному обсязі, то можна цього взагалі не робити.

І нарешті, *управлінське* питання: хто керує роботою численних інститутів і як розпоряджатися чималим майном Академії?

Намагаючись аргументувати свої пропозиції, реформатори різних мастей, як правило, відсилають нас до країн Західної Європи та США, де будова наукової системи в цілому справді спирається на дещо інші принципи. Але ж ми маємо власний досвід та історичні традиції, які не варто зовсім відкидати, до того ж, за одну мить від них і не відмовишся — це потребує часу. Приймаючи чужі здобутки, найімовірніше — втратити свої, і обережність у таких справах не завадить. Українська академічна спільнота має не лише свою історію, а й відмінні від європейських взаємини з владою, тому, змінюючи тільки один чинник, не можна досягнути бажаних зрушень на краще. Маю на увазі, що мало змінити Академію, залишивши

¹ Симптоматично, що і Президент України, і Кабінет Міністрів, і Верховна Рада дружно бачать в Академії не суб'єкт, а лише об'єкт реформування, вкотре демонструючи своє повне нерозуміння потенціалу і можливостей цієї інституції.

«старе» ставлення до неї верхів, або змінити ставлення, не змінивши нічого в Академії. При цьому не можна ігнорувати те, що устрій наукових досліджень в Україні й менталітет наукового співтовариства вибудовувалися протягом майже століття і навіть при зламі суспільного ладу зберегли свій стрижень². З іншого боку, питання про реформування Академії піднімають з регулярністю в 4–5 років, щоразу, як владна верхівка зазнає «переворотів».

Що з цього приводу можна сказати? Хіба що зазирнути вглиб історії. Як відомо, плани створення в Україні Академії виношувалися не один рік, аж поки В.І. Вернадський не погодився очолити академічну структуру, яку задумували як виключно наукову організацію, але міцно пов'язану з університетами, де академіки беруть активну участь у підготовці наукових кадрів. Перелік галузей знань, якими належало займатися Академії, охоплював практично всі відомі на той час напрями науки. А Гетьман усієї України Павло Скоропадський, підпис якого засвідчив фактичне створення Академії, як справжній державотворець, розумів, що велика держава немислима без великої науки. Як пізніше висловився з цього приводу Фредерік Жоліо-Кюрі: «Наука потрібна народу. Країна, яка її не розвиває, неминуче перетворюється на колонію». При цьому і Гетьман, і вчені — творці Академії рішуче відкинули західну традицію щодо богослов'я як історичної основи європейських університетів. До речі, так само діяв і Петро I, коли двома століттями раніше заснував РАН. Академія мала утримуватися за *державний кошт*, а фінансування закріплювалося окремою статтею бюджету. Однак, на відміну від Російської академії, президент якої, принаймні до радянських часів, призначався царюючою особою, в українській Академії ця посада одразу була виборною, а сама структура *самоврядною*.

² Добре відомий приклад — Франція, де поряд з університетами є централізована структура — CNRS, відповідальна за дослідницьку роботу, хоча багато її працівників викладають у вишах. У Німеччині також є системи інститутів, об'єднаних «під дахом» товариств Макса Планка чи Йозефа Фраунгофера.

Неупереджене ознайомлення зі столітньою історією вітчизняної Академії яскраво засвідчує, що протягом усього її існування постійно робилися спроби щось змінити, реформування Академії відбувалося, так би мовити, у режимі нон-стоп. Найбільшими були зміни 1934 р., коли українська Академія стала асоціацією науково-дослідних інститутів, та 1963 р., який ознаменувався переходом на секційну структуру і підпорядкуванням АН СРСР. Однак менш суттєві перетворення розпочалися ще у 1919 р., коли нова радянська влада оголосила про створення і фінансування Української академії, замовчавши той факт, що Академія вже існувала на той момент. У 1921 р. до складу Академії увійшли громадські наукові організації, їй було передано будинок на вул. Володимирській, де й дотепер розміщується Президія НАН України. Декрет 1921 р. визнав Всеукраїнську академію наук *найвищою*³ державною науковою установою республіки і підпорядкував її Наркомату освіти. Структура Академії складалася з трьох відділів — історико-філологічного, фізико-математичного і соціально-економічного, у складі яких працювали академічні кафедри. Дослідження на деяких кафедрах, зокрема прикладної математики, матфізики, експериментальної зоології, демографії, відповідали найвищому світовому рівню.

У 1929 р. Академія певною мірою втратила свою автономію, оскільки внаслідок зміни процедури виборів владні органи взяли під контроль її діяльність. Від Академії почали вимагати переходу на ідеологічні рейки марксизму-ленінізму, а Загальні збори мали проходити за участю представників Наркомосвіти. Саме тоді серед новообраних членів Академії поряд з ученими вперше з'явилися партвисуванці, зокрема наркоми В.П. Затонський та М.О. Скрипник, голова Держплану СРСР Г.М. Кржижановський та інші. Крім того, в цей період Академія зазнала великих втрат через сталінські репресії. Так і поведлося, між іншим,

³ На мою думку, слово *найвища* має принципове значення і його необхідно обов'язково зберегти у майбутньому Статуті Академії, який ще затверджуватиметься Кабміном.

як у радянські часи, так і нині, що однією з причин невдоволення Академією є необрання до її лав ставлеників вищих ешелонів влади. Однак наприкінці 20-х років було прийнято рішення щодо розвитку в країні фундаментальної науки як основи прикладних розробок і технологій, і це завдання було покладено саме на Академію. Проте не виключаю, що в ті часи в Україні ще не було достатньої кількості університетів, і тому використання сил саме Академії було вимушеним.

У 1934 р. головними осередками наукових досліджень стали інститути, яких тоді було 36. У 1936 р. Академія змінила назву на АН УРСР, було прийнято її Статут, з Наркомосвіти до структури Академії передали кілька інститутів, створювалися нові установи. У ці роки багато напрямів досліджень, особливо природознавчих, здобули світове визнання. Так, в АН УРСР уперше розщепили ядро літію, отримали важку воду, розробили нові види зварювання. У післявоєнний період Академія продовжувала зростати і наприкінці 1958 р. в ній налічувалося вже 60 наукових установ, розташованих у багатьох містах України, почали організовуватися наукові центри — Західний, Харківський, Південний. Утім, при всьому позитиві розвитку науки цих років, не можна не згадати ганебний період лисенківщини, некомпетентне втручання влади в діяльність генетиків, кібернетиків та деякі гуманітарні напрями, що істотно загальмувало їх розвиток.

З приходом у 1962 р. до керівництва Академією Бориса Євгеновича Патона вона значно зміцнилася і посилила свій вплив на процеси і події, що відбувалися у республіці, стала авторитетною державною структурою, з якою влада не могла не рахуватися. У 60–80-х роках минулого століття слова про те, що наука є продуктивною силою, були в Україні не просто гаслом, а дійсністю. Робота вченого оплачувалася достойно, наукові ступені та звання суспільство поважало і шанувало. Країна в гарному сенсі залежала від науки, і вчені виправдовували своє існування, забезпечуючи технічні й технологічні прориви. Це позначалося і на ставленні до України в СРСР, і на

обороздатності багатонаціональної держави. Так, безперечно, у цей період наука багато в чому спиралася на оборонні замовлення, але розвивалося й високотехнологічне виробництво, хоча переважно не для широкого вжитку, що, звичайно, не сприяло підвищенню середнього рівня життя простих громадян. Однак чи можна в цьому звинувачувати наукове співтовариство?

Здобуття незалежності, так гаряче підтримане вченими разом з українським народом, кардинально змінило ставлення керівництва нової країни до її інтелектуальної еліти. З ряду об'єктивних і суб'єктивних причин фінансування Академії зменшилося в рази, припинилася закупівля обладнання, оплата наукової праці стала такою, що молодь практично перестала мріяти про дослідницьку кар'єру, принаймні на батьківщині. Найталановитіші і найспроможніші струнками колонами рушили на Захід, і тепер важко знайти більш-менш відому у світі наукову установу, де б успішно не працювали вихідці з академічних інститутів України. Про втрату кваліфікованих кадрів не каже хіба що лінивий, однак влада не зробила нічого, щоб хоча б призупинити цей сумний процес. Відсоток істинних талантів у науці не такий уже й великий, і часто відсутність одного-двох генераторів ідей призводить до занепаду цілих напрямів. У таких випадках, коли втрачається перспектива, група, відділ чи навіть цілий інститут можуть, образно кажучи, перетворитися на стадо без пастуха. Без ідеологічного тиску набагато легше стало працювати вченим-гуманітаріям, але й вони відчувають на собі всі наслідки фінансового «голодомору» та брак молодих кадрів, через що середній вік членів Академії невпинно зростає. Проте очевидно, що це не провина, а біда Академії, і дорікати їй за старіння як мінімум жорстоко, а насправді — нечесно. Скажу більше, якщо Академія складається лише з пенсіонерів, які начебто неспроможні робити відкриття⁴, — це трагедія, а якщо лише з молоді — комедія. Добре відомо,

⁴ Хоча спробуйте знайти розвинену країну, де б пенсійний вік становив 60 років.

що «ідеальний» академік — це той, хто зробив щось суттєве у 30—40 років, а обраний років через 20—25. Як би там не було, робити щось треба, але новітні пропозиції щодо звільнення науковців похилого віку призведуть лише до «штучного» омолодження.

Система оцінювання в Академії також залишається незрозумілою і завжди була і є предметом гарячих дискусій. Жорстка критика йде як від громадських організацій, які наполягають на використанні вживаних на Заході наукометричних показників, так і від вищих органів влади, які хотіли б бачити в Академії джерело додаткового поповнення бюджету. Можливо, істина, як кажуть, десь посередині.

Однак чомусь ніхто не згадує про міжнародну репутацію Академії, що мені видається важливим. Я не знаю жодного відомого західного вченого, навіть серед нобелівських лауреатів, хто б відмовився від почесного іноземного членства в українській Академії, хоча, виходячи з безпідставних висловлювань на наших інтернет-форумах, вони мали б цуратися цього звання. Наприклад, фундаментальна наука в Україні розвивалася доволі успішно, і за часів СРСР багато наших учених отримали престижні Ленінські премії. Цікаво, що всі радянські нобелівські лауреати встигли до того отримати Ленінську премію, тобто відбір був дуже серйозний і багатоступеневий і свідчив про високий світовий рівень досліджень. Міжнародне визнання важливе для будь-якої влади, бо вона завжди небайдужа до іміджевої складової, і тому заграє з ученими, письменниками, художниками. Інтелігенція, особливо науково-технічна, загалом аполітична, замкнена, зазвичай налаштована до влади насторожено, бажаючи від неї лише одного — щоб не заважала працювати. Влада ж з метою, хоча б на словах, справити гарне враження зазвичай діє апробованим способом — райдужними обіцянками сприяння розвитку країни на наукових засадах, щедрого фінансування, свободи творчості та невтручання у внутрішнє буття Академії. Проте так буває лише спочатку, тобто з приходом нового лідера, а потім починаються кадрові втручання, вимоги до планування від-

криттів(!). Узагалі про планування наукової діяльності ще великий фізіолог І.П. Павлов говорив, що це принципово неможливо, оскільки просування роботи визначається питаннями, які виникають під час самої роботи. Проте чиновники з цим миритися не хочуть, бо, нічого не тямлячи в науці, вимагають від учених концентрації лише на конкретних завданнях сьогодення, на підготовці зрозумілих для них чітких календарних планів і графіків виконання робіт. Логіка уряду проста: ми готові виділяти кошти лише на потрібні країні справи. Подібне ставлення було й в СРСР, однак тоді Академія в межах свого бюджету все ж могла дозволити собі пошукові роботи, але, відверто кажучи, на батьківщині вони не особливо цінувалися, і лише визнання за кордоном могло підняти рівень поваги. Підсумовуючи, можна стверджувати, що АН УРСР була ефективною організацією, оскільки загалом задовольняла головного замовника — державу.

2014 року, після Революції гідності, питання про Академію набуло нового звучання і змісту. Старий режим канув у Лету, постала, як вважає нове керівництво, оновлена країна, і її потужну наукову структуру влада має намір теж оновити. Але як? Проблема не з очевидних. Тим більше, що досвід з реформуванням РАН не витримує критики. Ми живемо в країні, ще не відсталій, але застиглій у довгому очікуванні технологічного розвитку, а він може спиратися лише на передову науку. Озираючись на розвинені країни світу, де наука «прописана» переважно в університетах, реформатори висловлюють сентенції щодо переведення академічних установ у підпорядкування МОН, а членів НАН України (без розмежування на академіків і членів-кореспондентів, але з наданням персональної платні) — до клубу, головною метою якого має стати обговорення нагальних поточних проблем та експертиза державних проектів на вимогу Президента чи Прем'єр-міністра. Як академічну свободу членам Академії залишають право обирати керівництво і нових членів клубу. Наукову роботу планується здійснювати в інститутах, якими керуватимуть спеціально призначені

менеджери. Нічого не розуміючи в науці, вони беруть на себе зобов'язання управляти майном і вирішувати всі господарські питання, а наукові співробітники мають лише творити. Фінансування забезпечується бюджетними і приватними джерелами, а також *комерційним* використанням майна Академії, до якого вона вже не матиме жодного відношення. При цьому державні кошти на науку виділяються лише через систему грантів, і не установам, а науковим групам чи окремим співробітникам за рейтинговою оцінкою їх публікацій. Усе це, вважають автори подібних пропозицій, сприятиме підвищенню рівня науки в Україні і дасть змогу швидко позбутися малопродуктивних напрямів, лабораторій, науковців.

Як кажуть, «картина маслом». Проте при найближчому розгляді в ній відсутні суттєві деталі. Немає загальності, нема натяку на велику науку, яка не визначається питаннями, що користуються попитом у високорейтингових журналах. Ніхто ніколи не знає, де станеться прорив, тому, вибачте, рити треба всюди, де є *terra incognita* і фахівці. А хто підтримуватиме перельманів, янсонів та інших диваків, що працюють над нестандартними задачами, які мало хто розуміє, а головне — без жодних гарантій їх розв'язання в обмежений проміжок часу. Адже такі вчені є, і в разі успіху країна називає їх геніями, пишаючись тим, що вони зробили. Крім того, є безліч суто українських проблем, які абсолютно нецікаві нашим західним колегам. Хто проводитиме конкурси з таких досліджень? Урешті-решт, є пошукові дослідні роботи, які завершуються продуктами, а не статтями. Хто підтримуватиме цих розробників, поки готовою приладу чи технології ще немає?

І ще одне. Часто висловлюються думки, буцімто ми повинні сконцентруватися, фінансово і кадрово, на наших традиційно сильних напрямках. Гадаю, це хибний шлях. Так, ми маємо непогані позиції в деяких галузях математики, фізики, хімії, матеріалознавства, у технічних науках, радіоастрономії тощо, але світові пріоритети цими напрямками не обмежуються. Сьогодні надзвичайно швидко розвиваються науки про життя, дослідження мозку, інформа-

ційні технології, де в нас є досягнення, але не такі, як хотілося б. Якщо ми не приділятимемо їм уваги, то ризикуємо відстати назавжди, тобто такі перспективні напрями мають бути під пильним оком як мінімум керівництва НАН України.

Отже, ми поступово наблизилися до ключового питання: а навіщо нам узагалі потрібна наука та її творці — яйцеголові? Невже лише для статей у престижних журналах? Звісно, ні, хоча наукова стаття й містить *нове* знання, що самодостатнє саме по собі. Проте держава теж має певні зобов'язання перед науковцями — за всі роки незалежності вона не поставила перед ученою спільнотою жодної великої творчої проблеми, у програмних зверненнях представників вищої влади немає навіть слів типу «держава націлена на поліпшення здоров'я населення» або «ми хочемо знати, чи єдині ми у Всесвіті», так і не було складено наукову дорожню карту для визначення стратегічних пріоритетів держави. Можна сказати, що головною проблемою української науки є не стільки проблема фінансування, скільки незатребуваність наукових розробок промисловістю і, що набагато важливіше, суспільством у цілому. Мовчазна поведінка керівництва держави лише підкреслює його неготовність зробити в цьому напрямку хоча б якийсь крок. А для того, щоб вимагати від учених лише корисності та самоокупності, не потрібно мати премудру голову. Влада повинна поставити мету — чого, власне, хоче досягти Україна як самодостатня держава, і закликати наукову спільноту до її втілення. Ми ще добре пам'ятаємо, як раніше ставилися оборонні чи космічні завдання, які приваблювали своєю складністю, вимагали неабияких творчих зусиль, породжували бажання творити, мислити, бути першими. Відповідно, були досягнення і державні успіхи в цих напрямках.

Однак після свята визволення з радянських пут українські вчені виявилися практично непотрібними державі, її агонізуючій промисловості і молодому бізнесу, в якого були інші, грошово-торговельні турботи. І хоча вченому для проведення власних досліджень не по-

трібні підказки «зверху», розуміння глобальних прагнень своєї країни просто необхідне, принаймні майбутнім дослідникам, які тільки формулюють для себе завдання на все життя і мріють про щось духовне. Як на мене, саме відсутність таких орієнтирів призвела до загальної депресії наукової спільноти, втрати самоповаги і авторитету в суспільстві, що особливо позначилося на молодому й середньому поколіннях. Учені старшого віку взяли на себе тягар підтримки вогнища науки, не дали йому згаснути, продовжуючи сумлінно виконувати свою повсякденну роботу в надскладних умовах. І цей подвиг потрібно шанувати. Якщо припустити, що влада рано чи пізно отямиться і від гасел перейде все ж таки до справжнього інноваційного розвитку, то без науки вона не обійдеться. І куди ж вона звернеться? До університетів, де в усі часи рівень наукових досліджень поступався академічному? Чи поліпшить справу приєднання інститутів Академії до університетів? Скоріше, ні, оскільки обидві системи інерційні за своєю сутністю і на позитивні зміни знадобиться багато часу. А от втрати від непродуктивних реорганізацій будуть великі.

Є наміри створення стратегічної надструктури у вигляді Ради при Президентові України чи Національної ради з науки⁵, яка б здійснювала координуючі та експертні функції. До її складу пропонується запросити най-найавторитетніших фахівців з усіх сфер науково-технічної діяльності держави. На мою думку, це яскравий наслідок нашого менталітету і способу мислення — в будь-якому разі створювати керівні органи вертикального підпорядкування. Тобто над науковою організацією, офіційно визнаною найвищою в країні, буде ще одна, ще вища(!), зі своїм апаратом, приміщеннями, бюджетом. Такі пропозиції, чесно кажучи, мені видаються навіть не смішними.

⁵ Назва може бути й іншою — Комітет з науки і технологій, як в СРСР, при цьому МОН України має стати Міністерством освіти, хоча, напевно, пропонувати подібні пертурбації — це не мій рівень.

Підсумовуючи викладене вище, при всій своїй прихильності до раціонального удосконалення Національної академії наук і націленості на європейські критерії оцінювання висловлю децю консервативні погляди щодо її майбутнього.

Академія в нашій країні має бути демократизованою науково-дослідницькою структурою, основне коло завдань якої охоплює найважливіші світові тенденції і обов'язково містить національну проблематику.

Якщо Академія займе більш наступальну і, певною мірою, агресивну позицію щодо активного просування своїх досягнень у суспільну свідомість, буде пропагувати тезу, що без науки країна не виживе, то питання про ефективність її роботи взагалі має відпасти⁶. Принаймні не буде нарікань, навіщо Академія потрібна. На Заході пересічні громадяни поважають учених і цікавляться їхньою роботою.

Оцінювання діяльності співробітників Академії має бути багатофакторним — потрібно зважати і на фундаментальні результати, і на прикладні розробки, і на відомість у світі.

Основний тягар фінансування, безумовно, має взяти на себе держава, особливо на перших порах, а далі, з розвитком прикладних розробок та їх рекламуванням, підключиться бізнес, завдяки якому фінансування буде зростати (але це не привід для держави зменшувати свою частину). Слід усвідомлювати, що, по-перше, фундаментальна наука, освіта, культура і охорона здоров'я, як власне і армія, про яку вже «здогадалися», без підтримки держави вижити не в змозі. По-друге, увесь світовий досвід переконливо доводить: якщо держава прагне увійти до розряду розвинених, вона підтримує науку якомога щедріше, а не безглуздо вимагає від неї світових досягнень, утримуючи на голодному пайку. Вчені добре розуміють нинішній економічний стан, який ускладнюється необхідністю захисту держави від загарбників, але

⁶ До речі, слушно зауважити, що Рада Федерації Росії в березні цього року розглянула питання щодо державних заходів, спрямованих на активізацію роботи ЗМІ з ознайомлення громадян з науковими досягненнями, а також посилення протидії лженауці.

сподіваються, що й держава зрозуміє їхні потреби і забезпечить хоча б можливість на рівні конкурувати із західними колегами.

Що стосується керівництва науковою сферою, то управляти нею мають лише вчені-професіонали — це світова практика. Будь-яка країна намагається вибудувати відносини між офіційною владою і науковою спільнотою так, щоб учених можна було без зайвих перепон запрошувати для вирішення державних проблем, проте довіряє їм *вільно* досліджувати живу і неживу природу, а не перетворює їх на «хлопчиків для биття».

Отже, на мою думку, тільки визначившись за розглянутими у статті ключовими питаннями

про сутність Академії, принципи оцінювання наукових робіт, систему фінансування досліджень та основні засади управління наукою, можна переходити до розроблення нового, дійсно корисного і працюючого Закону про науку та науково-технічну діяльність.

Важко бути оптимістом, спостерігаючи навколишнє життя, але й здобути славу песиміста не хочеться. Історія обов'язково візьме своє, і, хоча роки темряви і нещастя обіцяють бути довгими, висловлю обережну надію на те, що завдяки незламним ентузіастам вітчизняна наука на чолі з Академією ще відродиться у всій колишній величі, повернувши собі повагу рідного народу і всього світу.